

УДК 32:930.1:316.327.7

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ДЛЯ ПОТРЕБ РОЗВИТКУ ЕТНОТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ, ПОЛЬЩІ ТА СЛОВАЧЧИНИ)

О.І.Дутчак

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Етнічний туризм вже давно став популярним напрямком у світовому туризмі. Багато країн світу отримали важливий та цікавий досвід розвитку етнотуризму. Вивчення світового досвіду є особливо важливим для розвитку туристичної галузі України. Основна частина етнотурів формується на базі етнографічних музеїв України. Важливу роль відіграють етнографічні фестивалі. Основу розвитку етнотуризму у Польщі та Словаччині становлять численні етнографічні скансени, музеї та музейні комплекси, а також фольклорні свята та фестивалі, що приваблюють велику кількість відвідувачів, як в межах країни, так і з-за кордону. Основними напрямками діяльності етнографічних музеїв виступає експонування артефактів автентичної матеріальної культури та проведення різноманітних етнографічних заходів. Незважаючи на значний етнографічний потенціал України, його популяризація та використання для потреб етнотуризму здійснюється значно слабше, ніж у Польщі та Словаччині.

Ключові слова: етнотуризм, Україна, Польща, Словаччина, музей, фестиваль, історико-культурна спадщина.

Вступ. Розвиток етнічного туризму вже давно став популярним напрямком у світовому туризмі, а враховуючи те, що етнічне розмаїття стрімко скорочується, даний вид туризму буде затребуваний у зв'язку з його унікальністю та неповторністю. Багато країн світу отримали важливий та цікавий досвід розвитку етнотуризму, форми якого залежить від географічної та історико-культурної специфіки регіонів. Вивчення накопиченого світового досвіду є особливо важливим для розвитку туристичної галузі України.

Мета дослідження полягає у аналізі досвіду використання історико-культурної спадщини для розвитку етнотуризму на прикладі України, Польщі та Словаччини.

Наявність значного етнокультурного потенціалу в Україні є передумовою розвитку етнотуризму. Зростаюча популярність цього виду туризму у багатьох країнах світу, зокрема у країнах Європи, зумовлює необхідність вивчення закордонного досвіду та його втілення в українських реаліях.

Україна має потужний історико-культурний потенціал придатний для потреб розвитку етнічного туризму. На державному обліку в Україні перебуває понад 130 тис. пам'яток, з них: 57206 – пам'ятки археології (418 з яких національного значення), 51 364 – пам'ятки історії (147), 5926 – пам'ятки монументального мистецтва (45), 16293 – пам'ятки архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтні (3541) [2, с. 37].

Найбільш привабливими для розвитку етнотуризму були і залишаються ті регіони, де етнокультурна спадщина є найбільш збереженою, найбільш

самобутньою, регіони суміжного проживання представників різних етносів, регіони компактного проживання діаспорних груп. Яскравим прикладом є регіон Українських Карпат – територія багатовікового проживання багатьох етносів і етногруп з відносно добре збереженою автентичною культурою.

В Україні є низка етнографічних музеїв, які збирають, зберігають, вивчають та експонують етнографічні колекції, знайомлять сучасників із процесами етногенезу, побутом і культурою різних етнічних спільнот. Більшість сучасних етнографічних музеїв країни репрезентують відвідувачам тематичні експозиції традиційної культури українського народу (ужитково-побутові й мистецькі предмети XVIII – початку XX ст.) та її локальних варіантів, зібраних з усіх етнографічних земель України (Лемківщина, Бойківщина, Гуцульщина, Покуття, Опілля, Буковина, Закарпаття, Поділля, Волинь і Полісся, Середня Наддніпрянщина, Слобожанщина, Донеччина, Причорномор'я, Таврія). Серед них: Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського і Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини на Івано-Франківщині, Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАНУ у Львові, Печенізький краєзнавчий музей та Етнографічний музей «Українська слобода» у Харківській області, Музей культури та побуту Уманщини, Національний музей народної архітектури та побуту України у с. Пирогові, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» та ін. [1, с. 23].

Саме на базі існуючих етнографічних музеїв України формується основна маса сучасних етнічних турів. Сьогодні туристичні фірми пропонують такі етнічні тури, як «Гуцульські коломийки» – ознайомлення з побутом та традиціями гуцулів і відвідуванням Музею гуцульського побуту, етнографії та музичних інструментів Романа Кумлика (сmt. Верховина, Івано-Франківська обл.), музею «Гуцульська гражда» (с. Криворівня, Івано-Франківська обл.), музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття «Гуцульщина» (м. Коломия, Івано-Франківська обл.), музею «Писанки»; етнічний тур «Полтавський колорит» – занурення в загадковий і гостинний Полтавський край з відвідуванням Полтавського краєзнавчого музею (м. Полтава), Національного музею-заповідника українського гончарства (сmt. Опішне, Полтавська обл.); етнічний тур «Трипільська Україна» – з метою долучення до історії та культури Трипільської цивілізації на базі відвідування Київського обласного археологічного музею (с. Трипілля, Київська обл.), приватного історико-археологічного музею «Прадавня Аратта – Україна» (с. Трипілля, Київська обл.) та «Трипільського скверу» (м. Ржищів, Київська обл.) [2, с. 39].

Крім того, однією з активних форм безпосереднього залучення іноземних та вітчизняних туристів до української етнічної культури є організація різного роду фестивальних дійств, фольклорних свят, які проводяться щорічно, та анімаційних заходів (наприклад, гуцульське весілля). До списку найвідоміших міжнародних фестивалів, що відбуваються на території України, належать: Міжнародний фестиваль «Поліське літо з фольклором», Міжнародний фестиваль «Калинове літо на Дніпрі», Міжнародний фестиваль «Етновир», Міжнародний фольклорний молодіжний фестиваль традиційної культури «Древлянські джерела», фольклорно-етнографічний Міжнародний гуцульський фестиваль та ін.

Незважаючи на відсутність значного етнокультурного потенціалу (на відміну від України), розвиток етнотуризму в Польщі знаходиться на доволі високому рівні, що пояснюється ефективністю державного управління в цій галузі, вдалою маркетинговою політикою та наявністю необхідного рівня фінансування. Хоча саме поняття «етнотуризм» в нашому розумінні на території Польщі практично не вживається, використовується поняття «культурний туризм».

Головними об'єктами культурного туризму Польщі є численні етнографічні парки та музеї, у межах яких власне і організовуються етнотури. До таких належать:

Кашубський етнографічний парк ім. Теодори і Ісидора Гульговських в місцевості Вдзидзе-Кішевске – це найстаріший польський музей під відкритим небом, який знайомить відвідувачів з культурою та фольклором етносу кашубів. Історія парку починається в 1906 р., коли Теодора та Ісидор Гульговські в котеджі, викупленому в місцевого господаря Міхаля Гінза, заснували музей з колекцією кашубських зразків живопису на склі, меблів і сільськогосподарської техніки. У 1932 р. пожежа знищила весь котедж разом з колекціями, однак через 4 роки він був відновлений. У 1954 р. музей перейшов під контроль Поморського музею в м. Гданську. У 1969 р. музей був перетворений на самостійний Кашубський етнографічний парк, а його площа була розширена до 12,5 га. У 1980 р. площа скансену знову збільшилася до 22 га, були створені сектори будівель, що відповідають конкретним історико-етнографічним областям Кашубщини та Кочеве. В даний час на території парку знаходиться 45 дерев'яних будівель – пам'яток народного зодчества XVII–XIX ст. з повним автентичним внутрішнім оснащенням: це ферми, котеджі, садиби, школа, церква та вітряні млини, кузня і лісопилка. Усередині кожного з об'єктів зібране традиційне начиння і обладнання, які колись використовувалися місцевими жителями [11].

Великопольський етнографічний парк – це унікальний скансен, що знаходиться на березі озера Ледніца в Ледніцькому ландшафтному парку біля с. Дзекановіце Гнєзненського повіту Великопольського воєводства. Будівництво музею розпочалося 29 вересня 1975 р. Перша виставка для публічного відвідування була відкрита лише 1 червня 1982 р. А 25 травня 1993 р. установі був присвоєний статус музею. На сьогоднішній день тут експонується реконструкція великопольського села та шляхетської садиби. Експозиція парку-музею складається з 50 об'єктів XVII–XIX ст. У музеї представлені житлові будинки та виробничі сільськогосподарські приміщення. Композицію доповнюють дерев'яна церква, каплиця, садиба в бароковому стилі, корчма, вітряна і водяна млини. Найстаріші будівлі датуються 1935 р. У всіх музейних об'єктах скансену експонуються предмети селянського побуту, матеріальної та релігійної культури. Найстаріші експонати музею датуються 1602 р. [9].

Музей мазовецького села знаходиться в адміністративних межах м. Серпц Мазовецького воєводства. Скансен розташовується на березі р. Серпеніца. Скансен був заснований 24 березня 1971 р. Народною повітовою радою як регіональний етнографічний музей. З 1975 р. музей став розташовуватися на території колишньої садиби Бояново. А перші музейні експонати стали демонструватися з 1977 р. У 1987 р. музею присвоїли сучасне найменування. В

даний час музей займає площу розміром 60,5 га. Музей експонує різноманітні об'єкти дерев'яного зодчества, предмети матеріальної сільської культури північно-західної частини Мазовецького воєводства, поширює інформацію про народні звичаї та проводить різноманітні етнографічні заходи. Постійна експозиція включає 78 об'єктів, що являють собою елементи народного зодчества, з яких 43 об'єкти відносяться до малих форм ландшафтної архітектури, зокрема придорожні каплиці, голубники, колодязі, господарські будівлі, вулики та погребі. Сільські будинки та господарські споруди займають площу близько 5 га. Близько 20 га займають орні землі. Експозиція складається з 11 селянських господарств з житловими будинками, коморами, стайнями, свинарниками і хлівами, корчмою, кузнями, каплицями, вітряними та водяними млинами. Дані сільські будинки являють собою сільську народну архітектуру з другої половини ХІХ ст. до першої чверті ХХ ст. Інтер'єр будинків обладнаний відповідно до характерних рис походження і дають уявлення про соціально-економічне життя сільського населення від 20-х до 50-х років ХХ ст. Інша частина музею площею близько 35 га призначена для рекреаційних цілей відвідувачів і складається з галявини і будівлі ХVІІІ ст., в якій знаходиться ресторан і сувенірний магазин [11].

Курп'ювський скансен ім. Адама Чентніка в м. Новогруд Підляського воєводства – це другий найстаріший музей під відкритим небом в Польщі, який був заснований 19 червня 1927 р. В даний час на території музею знаходяться 34 об'єкти, які представляють барвистий фольклор польських народностей ловічів та курпів. Тут демонструються будинки з різьбленими віконницями та козирками, характерні комори, об'єкти, пов'язані з традиційними заняттями курпів – бджільництвом і рибальством, а також експозиція народних костюмів ловічів [9].

Оравський етнографічний парк знаходиться в с. Зубжіца-Гурна Новотаргського повіту Малопольського воєводства. Музей поступово створювався на базі місцевого сільського музею з 1937 р. і був відкритий в 1955 р. У музеї представлені об'єкти дерев'яного зодчества, матеріальні предмети культурного і релігійного життя пастухів-волохів, що прийшли в сучасний польський регіон Гірська Орава з південного напрямку з території Східних Карпат, і польських колоністів, які прибули сюди з Малої Польщі. На території музею знаходяться різні архітектурні будівлі, що представляють дерев'яне зодчество місцевих жителів: лямус (двоповерхова будівля ХVІІІ ст., яка оточена відкритою верандою), чорна корчма (ХVІІІ ст.), селянське житло (першої половини ХІХ ст.), пасіка з характерними для Орави вуликами, будівля солтиса (ХVІІ ст.), селянський двір з кошарами, маслодавильнями і хлівом, фолюш (майстерня для виготовлення сукна), тартак (лісопилка), кузня та ін. Даний музей входить до туристичного маршруту «Шлях дерев'яної архітектури» Малопольського воєводства [11].

Музей народної архітектури в м. Сянок – це найбільший музей під відкритим небом в Польщі та третій за площею у Європі, на території якого зосереджено найцінніші пам'ятки дерев'яного зодчества Підкарпаття, в тому числі різні типи хат і церков. Музей поділений на сектори, що присвячені різним етнографічним групам. На 38 га установи розташовано більше 150 об'єктів дерев'яної архітектури з багатими матеріалами з Лемківщини, Бойківщини й Посяння, є

також чимало українського матеріалу також у періодиці музею. Музей народної архітектури – це не тільки етнографічний парк з його експонатами, але й насамперед величезна наукова та інтелектуальна збірка. У складах музею знаходиться понад 31 тис. експонатів з області народної культури регіону: міщанської, сакральної, двірської і юдаїки [9].

Розвитку етнотуризму в Польщі численні фестивалі етнографічного напрямку. Фестивалі в Польщі проходять щорічно і мають свої традиції та специфіку організації.

В кінці серпня в Закопаному проходить Міжнародний фестиваль гірських земель. У головне місто польських Татр з'їжджаються танцювальні ансамблі та музичні колективи з усіх куточків землі, яких об'єднує любов до національного мистецтва та народних звичаїв. Однією з найбільших атракцій Закопаного та регіону Підгаля є справжній та надалі живий гірський фольклор: поєднання польської, словацької, мадярської та балканської культур з елементами карпатських цивілізацій, що презентується на цьому фестивалі [4].

Мабуть, одним з найдавніших подій у Європі є фестиваль Тиждень Бескидської культури, що продовжує традиції Свята гір, яке стали святкувати в період між Першою та Другою світовими війнами. Протягом дев'яти днів у кінці липня – початку серпня організовується безліч творчих зустрічей та концертів у Бельському повіті, в містах Вісла, Макув-Подальянські, Шчірк, Освенцим, Живець. У фестивалі беруть участь понад 100 фольклорних колективів, які представляють оригінальне багатство народної музики, танців та співів, ритуали та звичаї, а народні умільці презентують свої роботи. Щороку фестиваль відвідують близько 200 тис. гостей. Цей захід є найстарішою та наймасовішою народною подією в Європі, яка відбувається з 1963 р. Окрім етноколективів з різних регіонів Польщі, фестиваль відвідують представники з різних країн Європи, а також з Азії та Південної Америки [11].

Фестиваль єврейської культури в Кракові – це один з найбільших культурних фестивалів у Східній Європі, присвячений єврейській культурі та мистецтву. Він проводиться з 1988 р. у відомому кварталі Казімеж, який протягом багатьох століть був центром єврейської культури на території Південної Польщі. Фестиваль щороку проводиться в липні-серпні. Програма фестивалю традиційно включає концерти різних музичних ансамблів клезмерської народної музики з різних країн світу, театральні постановки, освітні курси, цикли лекцій про основи іудаїзму, наукові семінари та кінопокази тощо [5].

З липня 1997 р. в містечку Цехоцінек проводиться Фестиваль пісні та культури ромів, що є найбільшим етнофестивалем циганської культури в Європі.

Особливі етнокультурні умови для розвитку туризму склалися в Словаччині, оскільки в цій країні доволі різноманітний етнічний склад населення (особливо в східній частині держави): словаки складають 86 %, угорці – 10 %, роми (цигани) – 2,3 %, українці – близько 1 %, інші – 8,8 % тощо.

Як і на території Польщі, основними етнотуристичними DESTИНАЦІЯМИ Словаччини є етнографічні музеї та скансени, етнокультурні свята та фестивалі різного роду тощо. Так, в Словаччині є 10 заповідників народної словацької архітектури, 10 музеїв під відкритим небом, що дають туристам можливість

наочного живого ознайомлення зі словацьким народним зодчеством і традиційною культурою.

Найвідомішими етнографічними музеями на території Словаччини є:

Любовнянський скансен, який був відкритий в 1985 р. в східнославацькому м. Стара Любовня. Він являє собою зібрання кращих зразків словацької народної архітектури: житлових будинків, господарських будівель і сезонних будов, що були перевезені з регіонів гірського Спіша і Шаріш на спеціально обладнану територію. Над всією експозицією скансену домінує цінна історична пам'ятка – греко-католицька церква з с. Матушова. Церква була побудована в 1833 р. в стилі бароко та цікава, в першу чергу, своїми унікальними іконами [8].

Музей водяних млинів в м. Коларово, поблизу м. Комарно – це унікальний скансен, який знаходиться на лоні практично недоторканої мальовничої природи. Музей розташований на півострові, який огинає річки Малий Дунай і Вах. Тут можна побачити збережених представників флори і фауни заплавних лісів, а найцікавішими об'єктами є земляний вал «гради світу» (XV ст.). і один з найбільших європейських дерев'яних мостів завдовжки 86 м. [7].

Музей словацького села, що знаходиться в Ягодніцькому гаї поблизу м. Мартін, є найбільшою відкритою експозицією словацького зодчества. Скансен був створений в 1961 р. Відвідувачам музею пропонується познайомитися з побутом жителів північно-західних областей Словаччини періоду другої половини XIX – першої половини XX ст. На території музею площею 15,5 га знаходиться 145 об'єктів побутового, господарського, громадського і релігійного значення [7].

Музей народної архітектури на території Бардейовського курорту був першим музеєм традиційної архітектури, відкритим у Словаччині. На території музею знаходиться 24 об'єкти, серед яких житлові будинки та господарські споруди, що представляють народне зодчество словаків і русинів, які проживають у регіоні гірського Шаріша і північного Земпліна. Більшість дерев'яних будівель відноситься до XIX ст. та першої половини XX ст. і можуть бути класифіковані як будови «карпатського типу». Тут експонуються кілька видів житлових будинків, різноманітні господарські будівлі, технічні будівлі та культові споруди. Особливий інтерес представляють старовинні дерев'яні церкви XVIII ст., перевезені сюди з містечок Збой і Мукулашова, а також відкриті в 2009 р. селянські будинки з Бардейова та Ріхвальда, дзвіниця (1700) з Яновіц тощо [7].

Шарішський музей в м. Бардейов – є одним з найбільших в Словаччині. Штучно-історичні та природні колекції музею належать до найцінніших у Словаччині. Музей володіє спеціальною експозицією ікон східного обряду. Тут виставлені дерев'яні ікони XVI–XIX ст., на яких можна побачити розвиток карпатських ікон [8].

Музей кисуцького села, який знаходиться поблизу с. Нова Бистриця. Музей під відкритим небом був створений 11 жовтня 1974 р. Його першим завданням було зберегти пам'ятки народної архітектури сіл історичної області Кисуце. Експозиція скансену включає в себе 34 будівлі, в основному житлові будинки та господарські споруди, 2 млини, цегельну каплицю та паб. Частиною музею є також вузькоколійна залізниця. Експонати скансену стосуються не тільки

архітектури, а й культури та спосіб життя в регіоні Кисуце в період другої половини XIX – першої половини XX ст. [7].

Музей ліптовського села був заснований в 1991 р. с. Прібиліна для збереження автентичної сільської архітектури округи Ліптовський Мікулаш у зв'язку з будівництвом греблі Ліптовська Мара. Музей складається з будинків, які перенесені з області верхнього та нижнього Ліптова [7].

Особливим етнокультурним потенціалом для розвитку туризму на території Словаччини володіють різноманітні етнофестивалі, яких щороку організовується декілька десятків. Найвідомішими з них є:

Фольклорний фестиваль в с. Виходна в окрузі Ліптовський Міклош, що проводиться на початку липня. Це найстаріший і найбільший серед собі подібних словацьких фольклорних фестивалів. У фестивалі беруть участь близько 1400 осіб, серед яких – переможці різних фольклорних і музичних конкурсів. На цьому заході співають, танцюють, грають на різних музичних інструментах як дитячі, так і дорослі (у тому числі міжнародні) колективи. У рамках фестивалю проходить своєрідний «парад народних словацьких костюмів» [6].

Міжнародне свято фольклору і традиційної народної культури «Під галявиною», який в липні проходить в м. Детва – центрі одного із найбільш жвавих і унікальних фольклорних регіонів Словаччини. Під час фестивалю Детва наповнюється традиційною народною музикою, піснями, святковою атмосферою і зустрічає близько 1500 учасників. На сцені детвянського амфітеатру під час фестивалю організовується близько 10 сценічних програм, основою яких є, головним чином, традиції народної культури Середньої Словаччини, її співочі та танцювальні прояви. Серед атракцій фестивалю – ярмарок ремесел, школа гри на фуярі (традиційний словацький музичний інструмент) [6].

Ярмарок ремесел в м. Кежмарок, який проходить щороку в липні. На даний захід з'їжджаються народні майстри з усієї Східної Європи. На ярмарку демонструються найрізноманітніші об'єкти народного виробництва: і музичні інструменти, і мережива, і плетені, і скляні, і керамічні вироби тощо. Ізюминками фестивалю є костюмовані ходи та виставка картин під відкритим небом [6].

Ондрейський ярмарок – це найбільший етнофестивальний захід м. Брезно, що є невід'ємною частиною цього міста та його центральної історичної площі. Цей фестиваль проводиться щороку в останній тиждень листопад. На цьому заході свої вироби пропонують народні умільці, проходять виступи фольклорних колективів, відвідувачів пригощають домашніми традиційними словацькими стравами [6].

Як бачимо, розвиток етнотуризму в Україні, Польщі та Словаччині кардинально відрізняється за формою організації, однак ці країни стикаються з цілим рядом проблем. Тому взаємовигідна транснаціональна співпраця може покращити процес розвитку етнотуризму в цих країнах, зважаючи на існуючі в них проблеми.

На основі вище наведеного можна зробити наступні **висновки**. Основу розвитку етнотуризму у Польщі та Словаччині становлять численні етнографічні скансени, музеї та музейні комплекси, а також фольклорні свята

та фестивалі, що приваблюють велику кількість відвідувачів, як в межах країни, так і з-за кордону. Основними напрямками діяльності етнографічних музеїв виступає експонування артефактів автентичної матеріальної культури та проведення різноманітних етнографічних заходів. Довготривалі традиції проведення фестивалів та інших заходів етнографічної тематики, високий рівень матеріально-технічного, фондового та інфраструктурного забезпечення музеїв сприяє залученню зростаючої кількості відвідувачів.

Література

1. Данилюк А. Українські скансени. Історія виникнення, експозиції, проблеми розвитку / А. Данилюк. – Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2006. – 104 с.
2. Рожнова В. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід / В. Рожнова, Н. Терес // Етнічна історія народів Європи. – 2013. – № 39. – С. 35–44.
3. Фестивали Словачкии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ehhuu.ru/tag/festivali-slovakii>.
4. Фестивалі та свята у Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ostarbeiter.vn.ua/festivali-polska.html>.
5. Festiwale w Polsce [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sk.wikipedia.org/wiki/>.
6. Festivaly na Slovensku [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://http://slovakia.travel/festival-muzei-na-slovensku>
7. Múzeá na Slovensku [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://http://www.wikiwand.com/cs/Kategorie:Muzea_na_Slovensku
8. Skanzeny na Slovensku [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://http://www.slovakiasite.com/sk/skanzeny.php>
9. Skanseny w Polsce [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://http://www.turystyczni.eu/najslynniejsze-polskie-skanseny>
10. Sopoliga M. Ukrajinci na Slovensku: Etnokulturne tradicie z aspektu osidlenia, ludovej architektury a byvania / M. Sopoliga. – Komarno: Dunajska Streda, 2002. – 174 s.
11. Turystyka sentymentalna w Polsce [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mfiles.pl/pl/index.php/Turystyka_sentymentalna